

TJSS

İSTANBUL TOPKAPI ÜNİVERSİTESİ
İSTANBUL TOPKAPI UNIVERSITY
Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi
Topkapı Journal of Social Sciences

Topkapı Journal of Social Science, Vol. 2, No. 1, 2023

Açılış Konuşması / Opening Speech

KENT ÖZEL SAYISI SUNUŞ

İnsan Hakkı Olarak Konut¹

Housing as a Human Right

Prof. Dr. Ruşen KELEŞ²

1. Genel Kavramsal Giriş

20. Yüzyılın ikinci yarısında, özellikle az gelişmiş ülkelerin hızlı bir kentleşmeyle karşı karşıya kaldıklarına tanık olduk. Kentle akın eden kırsal kökenli yığınlar, kentleri ve devletleri yönetenlerin karşısına, konutun yanı sıra, arsa spekülasyonu, kentsel altyapı, ulaşım, çevre gibi daha pek çok sorunlar çıkarmıştır. Bu eğilim 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde de aynı hızla sürmüştür. Bugün bütün dünyada sayısı bir milyara yakın insan ya tümenden evsiz barksız bir durumda ya da çok yetersiz barınma koşulları içinde bulunuyor. Bu gerçeğe, hem 1976'da Vancouver'da, hem 1996'da İstanbul'da, hem de 2016'da Quito'da (Ekvator), Dünya İnsan yerleşimleri (HABITAT I, II ve III) konferanslarında dikkat çekilmiştir. Ülkemizde de, bugün gecekondü (yoksulluk) koşullarında yaşamakta olan kentsel nüfusun oranı % 30'a yakındır. Başlıca büyük kentlerimizde toplam sayısı 10 milyonu aşkın bir nüfus, 2.5 milyon kadar gecekondüda yaşamaktadır.

---

1 25-26 Ağustos 2022 tarihleri arasında İstanbul Topkapı Üniversitesi Balat Kampüsü'nde gerçekleştirilen "Disiplinlerarası Dünya Kent Çalışmaları Kongresi"nde yapmış olduğu açılış konuşmasından hazırlanmıştır.

2 Kentbilimci, Akademisyen, Yazar

A- Konutu bir kamu hizmeti olarak gören ve o anlayışla yurttaşta sunmak isteyenler kadar, B- Piyasa mekanizmasının koşulları içinde, istem (talep) ve sunum (arz) kuralları çerçevesinde oluşan fiyat üzerinden alınıp satılabilmesini önerenler de vardır. Devleti küçültme, liberalleştirme ve özelleştirme eğilimlerinin bütün dünyada ağırlık kazandığı son yıllarda, ikinci yaklaşımın ağır basmakta olduğu dikkat çekmektedir. Gelir dağılımında dengenin bozuk olduğu az gelişmiş ülkelerde, geniş halk yığınları, ödeme güçlerine uygun bir konuta erişebilme şansından sürekli olarak yoksun kalmaktadırlar.

Acaba bu koşullar karşısında, devletin kurumlarının toplum adına harekete geçerek, barınma gereksinmelerini kendi olanaklarıyla karşılayamayan kitlelere konut yardımı yapmaları gerekmez mi? Kamunun isteğine ve istencine, ideolojik yaklaşımına bağlı olarak yapılabilecek bu tür yardımların ötesine geçilerek, barınmanın bütün insanlar için bir hak olduğu düşüncesi hukuksal belgelere geçirilemez mi? Uygulamalara, barınmanın bir insan hakkı olduğu yaklaşımıyla bir yön verişemez mi?

Barınma ya da konut, bir insan hakkı olarak benimsenecek olduğu takdirde, bunun anayasalarda yer alması da kaçınılmaz olur. Anayasanın gerek ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar (İkinci kuşak insan hakları) bölümüne; ya da barış, çevre, kalkınma, iletişim ve ortak miras haklarının yer aldığı dayanışma haklarının bulunduğu bölümüne yerleştirilmesi doğal karşılanmalıdır.

Unutmamak gerekir ki, bütün insanların, onurlu bir yaşamın ayrılmaz ögesi olan insanca yaşamaya elverişli bir barınağa sahip olmasında yadsınamaz bir toplumsal yarar vardır. Ne var ki, bu yararın bir “hak” değeri kazanabilmesi, uluslararası belgelerle, anayasalarla ve yasalarla hukuksal güvence altına alınmasına bağlıdır.

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün bir yayınında, “evsiz barksız” olmanın “konutsuz” olmakla aynı anlama gelmediği vurgulanmaktadır. “Ev” gerçekten çok daha geniş ve zengin bir kavramdır. Ev kavramı içinde rahatlık, huzur, kimlik, mahremiyet, güvenlik ve aidiyet gibi özellikler de saklıdır. Ev, insanın başkalarıyla, evlenme gibi, anlamlı toplumsal ilişkiler kurabildiği bir alandır. Bu alanın biçimlenmesinde, kültürel koşullar da rol oynar. Evsizlik mutlak olabileceği gibi, göreceli de olabilir. Göreceli evsizlik koşulları içinde bulunan bir kişiyi, “bir konutu olan, ama evi olmayan bir kişi” saymak daha doğru olur. Görüldüğü gibi, evsizlik, başını sokacak bir çatıya sahip olamamaktan daha geniş bir kavramdır. Dünyadaki evsiz barksızlarla ilgili bir sivil toplum örgütünün yayınlarında evsizliğin tanımı şöyle yapılmıştır: “Evsizlik, bireysel, sürekli ve yeterli bir konuta sahip olmama durumunu anlatır. Evsiz insanlar, bireysel, sürekli ve yeterli bir konuta erişme olanağından yoksun ya da böyle bir konutu mali olanaklarının yetersizliği ya da başka toplumsal engeller yüzünden elde demeyen kimselerdir.”

2. Uluslararası Hukuk Belgelerinde Konut Hakkı

Konutun temel insan haklarından biri olabilmesi onun uluslararası hukuk belgelerinde yer almasına ve bu belgelerdeki kuralların da devletlerce onaylanarak, kendi iç hukukları açısından bağlayıcı duruma getirilmiş olmasına bağlıdır. Günümüzde birçok Batı ülkelerinde, konut yurttaş gönençinin(refahının) temel öğelerinden biri olarak kabul görmekte; temel hizmetler arasında konutun da adı geçmektedir. Ne var ki, barınmanın bir hak olarak nasıl tanımlanacağı konusunda önemli yaklaşım farkları bulunmaktadır. Örneğin, Fransa Anayasası'nda konut hakkına ilişkin bir kural var olmadığı halde, Anayasa Mahkemesi, 1946 tarihli Anayasa'nın Giriş

Bölümündeki 10. ve 11. Fıkralarda sözü edilen “insan onurunun korunması” anlamından yola çıkarak barınma hakkı lehinde kararlar alabilmiştir. Bu kararlarda, Yüksek Mahkeme, Fransa’nın “Sosyal bir hukuk devleti olduğuna ilişkin” Anayasa maddesine (m.2) yollamalar yapmıştır. Fransa Parlamentosu da, 1982, 1090 ve 1990 tarihlerinde aldığı çeşitli kararlarla, “konutun temel insan haklarından biri olduğuna” işaret etmiştir. 1976 tarihli Meksika Anayasasının 65. maddesinde konuttan bir “hak” olarak söz edildiği halde, örneğin İsviçre, İtalya ve Lüksemburg gibi Avrupa ülkelerinin anayasalarında böyle bir kurala rastlanmıyor.

İnsan hakları uzmanlarına göre, 50 kadar devletin anayasalarında konut hakkına ve devletin konutla ilgili sorumluluklarına ilişkin düzenlemeler bulunduğu halde, hemen hemen hiçbir devlet, bu hakkın hukuken var olduğunu öne sürecek durumda değildir. Ben burada, uluslararası hukuk belgelerinden önemli gördüklerimin içeriklerini kısaca okuyucularla paylaşmak istiyorum. Ama, uluslararası insan hakları hukukunda, devletleri, her isteyene konut sağlama yükümlülüğü altına sokan bir kural bulunmadığını hemen belirtmeliyim. Hukuk kuralları, “Ülkelerin, ellerindeki olanakların olabildiğince çoğunu, barınma hakkının adım adım (tedricen, gradually) gerçekleştirilmesi amacına yöneltmelerini” gerektirmektedir.

2.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmesiyle, barınma (konut) hakkının da, öteki temel insan haklarına eklenmiş olduğu görüşünde olanlar vardır. Nitekim, bu Bildiri’nin 25. Maddesinde (Fıkra 1) şöyle denilmektedir: “Herkesin, gerek kendisi, gerek ailesi için, yeterli beslenme, barınma, sağlık bakımı ve gerekli

sosyal hizmetler de içinde olmak üzere, esenlik ve refahını sağlayacak uygun bir yaşam düzeyine; işsizlik, hastalık, dulluk, yaşlılık ya da geçinme olanaklarından, kendi istenci dışında yoksun kalacağı başka durumlarda, güvenlik içinde olmaya hakkı vardır”.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi bir Yumuşak Yasa (Soft Law) niteliğindedir. Devletler için hukuken bağlayıcı değil, yönlendiricidir. Bu tür kuralların hukuken bağlayıcı etki yapabilmesi, onlarla ilgili sözleşmelerin üye devletlerce onaylanmasına ve uygulanmasına bağlıdır.

150’ye yakın sayıda devletin taraf olduğu 1966 tarihli Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, işte bu bağlayıcılık yolunu açan araçlardan biridir. Bu Sözleşmenin metninde (Madde 11, fıkra 1),

“Bu Sözleşmeye taraf olan devletler, herkesin, gerek kendisi, gerekse ailesi için yeterli beslenme, giyecek ve konutun da içinde yer aldığı yeterli bir yaşam düzeyine ve yaşam koşullarının sürekli olarak iyileştirilmesine olan haklarını tanıy” denilmektedir. Bu Sözleşme Türkiye tarafından, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nca kabul edilmesinin üzerinden 37 yıl geçtikten sonra 2003 yılında onaylanmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin temel ilkelerini yaşama geçirebilmek için, 1966 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nca kabul edilen “ikiz Sözleşmelerden” biri yukarıda sözü edilen Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklarla ilgili Sözleşme; ikincisi de, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’dir. Bu ikinci Sözleşmede yer alan insan haklarının devletler tarafından, yurttaşlarına derhal (immediately) sağlanması zorunlu olduğu halde; aralarında konut hakkının da yer aldığı haklar demetinin sağlanmasını, devletlerin, 1) Kendi başlarına ya da uluslararası işbirliğinden

yararlanarak, 2) Ellerindeki kaynakları olabildiğince kullanarak, 3) Her olanaktan yararlanarak, 4) Adım adım (tedricen) gerçekleştirmeleri gerekmektedir (Madde 2, fıkra 1).

Her ne kadar barınma (konut) hakkının da aralarında yer aldığı Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Hakların, medeni ve siyasal haklarda olduğu gibi, yurttaşlara hemen sunulmasını zorunlu sayan bir kural yoksa da, bu hakkın sunulmasında, 1) Ayrımcılıktan uzak kalmak ve 2) O doğrultuda hemen harekete geçmek gibi kurallar yürürlükte. Bu haklar konusunda, bireysel başvurunun yoluyla, bir devletin bir başka devletten şikayetçi olması yolu da kapalıdır. Bunun tek istisnası Avrupa Sosyal Şartı'nın (m.31) tanıdığı olanaktır.

2.2. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

Birleşmiş Milletler Örgütü'nce 1987'de hazırlanan bu belge, barınma hakkının konusu olan insan çıkarlarını, yeterli düzeyde mahremiyet, güvenlik, aydınlanma, havalandırma, temel altyapı hizmetleri ve işyerine yakınlık olarak sıralamıştır. Bu Belgede, ayrıca şu anlatımlar da yer alıyor: "Yeterli konuta olan hakkı, uluslararası topluluk evrensel olarak tanımıştır. Bütün devletlerin yurttaşları, hükümetlerinden, barınma gereksinimleriyle ilgilenmelerini beklemek hakkına sahiptirler."

2.3. Vancouver (1976), İstanbul (1996) ve Quito (2016) Bildirileri

Bu üç Bildiri (1976, 1996, 2016), herkesin yeterli bir hakkına sahip olması gerektiğini kağıt üzerinde tanımış bulunmaktadır. İstanbul Bildirisi'nin barınma hakkına ilişkin maddesinin (m.8) ilk tümcesi şöyledir: "Uluslararası hukuk belgelerinde yer aldığı biçimiyle, konusu yeterli bir barınma olanığının sağlanması olan hakkın tam ve

giderek daha etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi konusundaki kararlılığımızı yine liyoruz."

HABİTAT Gündemi'nin 11. paragrafında da, "herkes, ailesi ve kendisi için aralarında yeterli beslenme, giyinme, barınma, su ve temizliğin de yer aldığı yeterli bir yaşam düzeyine hak sahibidir." Denildikten sonra; 39. paragrafında da şu düşüncelere yer vermiştir: "Uluslararası hukuk belgelerinde yer alan, yeterli bir konuta olan hakkın, tam ve giderek daha etkili biçimde gerçekleştirilmesi hedefine bağlılığımızı vurgulamak isteriz. Bu bağlamda, hükümetlerin, insanların konut edinmeleri, konutlarını ve çevrelerini koruma ve iyileştirme gücüne kavuşturma zorunda olduklarını düşünüyoruz. Herkesin, sağlık koşullarına uygun, güvenli, güvenilir, ulaşılabilir ve karşılığı ödenebilir, temel hizmetlere ve kolaylıklara sahip yeterli bir konutu olabilmesi için ve konuta ve tüzel bir mülkiyet güvencesine ve ayrımcılıktan uzak kalma özgürlüğüne sahip olabilmesi için, yaşama ve çalışma koşullarını hakça ve sürdürülebilir bir biçimde iyileştirme amacına bağlı olduğumuzu belirtmek isteriz".

Ne var ki, HABİTAT II İstanbul Konferansında, Amerika Birleşik Devletleri, "devlete yükleyeceği yükleri" gerekçe göstererek, konutun, yurttaşlara, daha doğrusu insanlara bir hak olarak tanınması yolundaki önerilere karşı çıkmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığını n sıkı talimatı nedeniyle, HABİTAT II Konferansı sonucunda, konut temel insan hakkı olarak metinlerde yer almamış; bu haktan metinde zayıf bir anlatımla söz edilmekle yetinilmiştir.

2016 Quito toplantısında, Yeni Kentsel Gündem'in en önemli önerilerinden biri kentleşme ve konut sorunlarının giderilmesi amacıyla atılacak ilk adımın yoksulluğun ortadan kaldırılması olması gerektiğine dikkat çekmek olmuştur.

2.4. Gündem 21 (1992)

1992'de Rio de Janeiro'da toplanan Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın eylem programı olan Gündem 21'de konut hakkına ilişkin anlatımlar yer almıştır. 7. Bölüm'deki şu sözler konumuz açısından önemlidir: “Temel bir insan hakkı olarak bir konuta sahip olma hakkı, hem İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde, hem de Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde yer almıştır. Hukuk kuralları, bireyleri, evlerinden ve topraklarından ayrılmaya için zorlanmaya karşı korumalıdır.”

2.5. Avrupa Sosyal Şartı (1996)

Avrupa Sosyal Şartı'nın 31. maddesinde de konut hakkı ayrı bir düzenlemeye konu yapılmıştır. Buna göre, Sözleşmeye taraf olan devletlere yüklenen görev ve sorumluluklar şunlardır: a) yeterli standartlara sahip bir konut edinmelerini özendirmek. b) Evsizliği zamanla önlemeye ve azaltmaya çalışmak. c) Konut fiyatlarını, yeterli mali kaynağa sahip olmayanlar için uygun duruma getirmeye yönelik önlemler almak.

Bunun bir güvencesi olarak, **Şart'ın** kurallarına uygun davranılması ya da kuralların tümüyle çiğnenmesi durumunda, sivil toplum örgütleri ya da hukuken tanınmış başka örgütler, Avrupa Konseyi'ne toplu (kollektif) başvuru yaparak **şikayette** bulunabileceklerdir.

2.6. Avrupa Kentli Hakları Şartı (1992, 2004, 2008)

Avrupa Konseyi'nin yetkili organlarınınca 1992'de kabul edilen, 2004 ve 2008 yıllarında geniş çapta değişikliklere konu olan Avrupa Kentli Hakları Şartı'nda konut hakkına ilişkin önemli kurallar yer almış-

tır. Şu sözler özellikle dikkat çekmektedir: “Konut herkesin kimliğini belirleyen kişisel bir mekan ve alandır. Konuta erişim ve konut hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 25. maddesinde yer almıştır. Konut sıkıntısı bütün Avrupa ülkelerinde artmaktadır. Herkesin elverişli barınma koşulları içinde yaşamaya hakkı vardır. Konut sunumu tek başına yaşayanların da, ailelerin de çeşitli gereksinmelerini karşılamalı, yaşam biçimlerindeki ve toplumsal ve ekonomik koşullardaki değişikliklere uyum sağlayabilmelidir.”

2.7. Avrupa Birliği Anayasası (2009)

Avrupa Birliği üyesi olan devletler konut hakkına ilişkin düzenlemeleri kendi anayasalarında yaptıklarından, Birlik (EU) düzeyinde bir hukuksal araç bulunmamaktadır. Üye devletlerin anayasalarında, konut hakkına genellikle insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi, toplumsal dayanışma, toplumsal güvenlik, eşitlik, yoksullukla savaşım gibi genel ilkeler çerçevesinde yaklaşmakta olduğu görülür.

Bununla birlikte, 2000 yılında hazırlanarak üye devletlerde halk oylamasına sunulan AB Anayasasının “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı” başlığını taşıyan belgede, Dayanışma Bölümündeki Toplumsal Güvenlik ve Toplumsal yardım ile ilgili 34. maddede (3. fıkrada) şöyle bir anlatım var: “Birlik (AB) , toplumsal dışlanma ve yoksullukla savaşım amacıyla, yeterli mali kaynaklara sahip olmayan herkesin, Topluluk yasalarına ve kendi ulusal yasa ve uygulamalarına uygun olarak, elverişli bir yaşam sağlamak üzere, toplumsal yardım ve konut yardımından yararlanma haklarını tanıy ve bunlara saygı gösterir.”

2.8. Başka Uluslararası Belgeler

Ayrıca yukarıda sayılanlara ek olarak, şu birkaç uluslararası belgede de konut hakkına yer veren kimi araçlar yer alıyor. Adlarını belirtmekle yetinelim: 1. Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (1965, m. 5/a). 2. Kadınlara Karşı her Türlü Ayrımcılığın Giderilmesi Sözleşmesi (1979, m. 14/3). 3. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi (1959) ve Çocuk Hakları Sözleşmesi (1980, m.2). 4. Göçmen İşçilerle Ailelerinin Barınma Hakları Sözleşmesi (1950, m.43). 5. İşçilerin Barınma Haklarına İlişkin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Tavsiyesi (1061, m.119). ILO'nun bu konuya ilişkin 40'ü yakın Sözleşme ve Tavsiye Kararı da var. 6. Mültecilerin Barınma Hakları Sözleşmesi (1951).

3. Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Konut ve Barınma Hakları Yaklaşımı

1982 tarihi Anayasamızda, Temel Haklar ve Ödevler birkaç bölümde ele alınmakta ve tanımlanmaktadır. Sosyal ve Ekonomik Haklar bölümünde, eğitim, sağlık, çevre, konut, çalışma, toplumsal güvenlik gibi hakların yanı sıra, kıyıların ve toprağın korunması ve kamulaştırma gibi kamu yararını doğrudan ilgilendiren konular vardır.

Konut Hakkı başlığını taşıyan 57. madde aynen şöyledir: “Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır; ayrıca, toplu konut teşebbüslerini destekler”. Görüldüğü gibi, alt başlık “konut hakkı” olduğu halde, maddenin içeriğinde konutun bir “hak” olduğuna ilişkin bir anlatım yoktur.

1961 Anayasasının bu konuyla ilgili maddesinde, devletin barınma hakkına ilişkin ödevinin kapsamı daha da dardı. (m.49): “Devlet, yoksul ve dar gelirli ailelerin,

sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır”. Ne 1961, ne de 1982 Anayasasında, konutun bir insan hakkı ya da temel haklardan biri olduğuna ilişkin herhangi bir açıklık yoktur.

3.1. İnsan Hakkı Olarak Konut Hakkının İçeriği

“İnsan hakkı olarak konutun” neleri içermekte olduğu, “yeterli” konuttan ne anlamak gerektiği, hem HABİTAT Gündemi adlı belgede, hem e Birleşmiş Milletler Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Komisyonunca tanımlanmıştır. HABİTAT Gündemi’nde üzerinde durulan konular arasında, “mahremiyet, yüzölçümü, alan, erişilebilirlik, güvenlik, yapısal sağlık, aydınlanma, ısınma, havalandırma, su, temizlik, katın atık ve benzeri hizmet kolaylıklarından ve bunların, ailelerin ödeme gücü içinde olmasından” söz edilmektedir.

Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Komisyonu’nca yapılan tanımın öğeleri arasındaysa şu koşullara rastlanmaktadır: 1. Barınma güvenliği sağlanmalı, kimse konutundan zorla çıkartılamamalıdır. 2. Konutla birlikte, birey, kent hizmetlerinden altyapı olanaklarından ve yapı gereçlerinden yararlanabilmelidir. 3. Konut sunumu, ailelerin ödeme güçlerinin sınırları içinde kalmalıdır. 4. Konut, soğuğa, sıcağa, rüzgara, yağmura, fırtınaya karşı korunan, yaşanabilir bir yaşam ortamı sağlamalıdır. 5. Toplumun yoksul kesimleri de konut finansmanı ile ilgili mali kaynaklara ulaşabilmelidir. 6. Konutun bulunduğu yer, içindeki insanların çalışabilmesine, sağlık ve eğitim gibi kamu hizmet ve kolaylıklarına erişebilmesine elverişli olmalıdır. 7. Konut ve barınma koşulları kültürel kimliğin, çeşitliliğin korunup geliştirilmesine olanak vermemelidir.

3.2. Konut Hakkının Devlete Yükllediği Sorumluluklar

1966 tarihli Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde devletin bu konudaki yükümlülüğünün kapsamına ilişkin kimi ipuçları var: Devlet, a. Her çareye başvurarak, b. mali kaynaklarının olabildiğince çoğunu kullanarak, c. adım adım, d. En az şu yükümlülüklerinin gereğini yerine getirecektir: aa) Konut hakkını tanımak, bb) Konut hakkına saygılı olmak, cc) Konut hakkını korumak, dd) Konut hakkından yararlanmayı gerçekleştirmek.

Devletler, yasalarını uluslararası yükümlülükleriyle uyumlu duruma getirecek ve bir ulusal konut politikası geliştireceklerdir. Devletler, genellikle, yetkilerini kaynak yetersizliğini bahane ederek kullanmak eğilimindedirler. Anayasalarımızda bile, sorumluluktan kaçışı olanaklı kılacak kurallar (escape clauses) var. Örneğin, T.C. Anayasasının 65. maddesi şöyledir: "Devlet bu konulardaki yükümlülüklerini mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir." Toplumsal ve ekonomik haklar ve ödevler arasındaki konut hakkı (m.57) bunlar arasında bulunuyor.

Ulusal ve uluslararası hukuk kuralları arasında bir uyumsuzluk olursa durum ne olacaktır? T.C. Anayasasının 90. maddesi, böyle bir durumda, temel hak ve özgürlüklerle ilgili konularda, devletin taraf olduğu antlaşma ve sözleşme kurallarının geçerli olacağını belirtmektedir. Ama asıl güçlük, konut hakkının temel hak ve özgürlüklerden sayılıp sayılmayacağıdır. Bu konuda yol gösterici bir kuralı B.M. Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Komisyonu koymuş bulunmaktadır. Şöyle ki, ekonomik bunalım ve durgunluk dönemlerinde bile, özellikle barınma gereksinmesi içinde olan grupları (yoksullar, evsizler), devletler, ilgi alanının dışında tutamazlar. Dev-

letler, bu hakkın gerçekleşmesini sonsuza dek erteleyemezler.

Bu bağlamda, devletten yapması beklenmeyenler ve yapması beklenenler birkaç madde halinde özetlenebilir:

A) Devletten, Yapması Beklenmeyenler: a. Herkes için konut yapmak, b) Her isteyene bedava konut sağlamak. c) Konut hakkının herkese sağlanması ödevini, devletin salt kendisinin üstlenmesi ya da gecekondular (informal) sektörüne bırakması. d) Konut hakkının her yerde ve her zaman aynı biçimde anlaşılmasının sağlanması.

B) Devletten Yapması Beklenen İşler: a. Elindeki bütün olanakları kullanarak, herkesin sağlık, esenlik ve güvenliği için yeterli bir konuta kavuşturulabilmesini gerçekleştirmeye çalışmak. b. Konutu olmayanlara, yetersiz Barınma koşulları içinde yaşayanlara ya da konut hakkıyla ilgili kolaylıklara erişme olanağından yoksun olanlara, nu kaynaklara ulaşabilme amacıyla, istemde ya da şikayette bulunma olanağının sağlanması. c. Doğrudan doğruya sorumluluk üstlenerek barınma hakkını oluşturan öğelerden her birinin siyasal belgelerde ya da yasalarda yer alıp tanınması için önlem almak.

3.3. Konut Hakkının Yaşama Geçirilmesini İzleme Yöntemi

Devletlerin, sorumluluklarını yerine getirip getirmediği acaba nasıl izlenecek? 2000 Yılı İçin Küresel Konut Stratejisi (HABİTAT) adlı belgede yer alan kurallar bu konuda belirleyicidir. HABİTAT bu konuda bir dizi gösterge oluşturmuştur. Temel kamu hizmetlerine ulaşıp ulaşılmadığı bunlardan biridir. Onun yanı sıra, konutların fiyatı, sayısı, nitelikleri, arz ve taleple ilgili başka veriler de vardır.

Devletler, her iki yılda bir, bütün bu göstergelerle ilgili verileri, HABİTAT İnsan Yerleşmeleri Komisyonu'nun değerlendirmesine sunarlar. HABİTAT, aynı zamanda, Birleşmiş Milletler Örgütü'ne bağlı tüm kuruluşların konut hakkına ilişkin çalışmalarını da izler ve değerlendirir.

İkiz Sözleşmelerden Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklarla (Konut) ilgili olanına taraf olan devletlerin bir sorumluluğu, her beş yılda bir kez, aldıkları yasal ve öteki önlemlere ilişkin olarak Birleşmiş Milletler Örgütü'ne bir rapor sunmaktır. Bu raporlarda yer alması istene veriler, “Evsiz barsız (homeless) olanların sayısı, evinden zorla çıkarılmış olanların sayısı, bunlar arasında hukuksal koruma şansı olmayanların sayısı, yeterli konut hakkına temel oluşturacak yasaların olup olmadığı, boş arsalar dan bu amaçla yararlanılıp yararlanılmadığı, toplumun yoksul kesimleri için uluslararası yardımlardan yararlanılıp yararlanılmadığı”. Hemen belirtmeliyim ki, bu sistem başarılı bir biçimde işlememektedir.

3.4. Bireylerin Hak Arana Yolları

Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar (1966) Sözleşmesi'nin metninde bireylerin, hükümetleri tarafından konut hakkına saygı gösterilmediği gerekçesiyle başvuru yapabileceklerine ilişkin bir mekanizma oluşturulmuş değildir. Bununla birlikte, hükümetlerin, konut hakkına ilişkin olumsuz tavırlarından etkilenen bireyler ve toplumsal gruplar, sivil toplum örgütleriyle birlikte, Birleşmiş Milletler'e şikayetlerde bulunabilmektedirler. İlgililerin bu amaçla yararlanabilecekleri araçlar şunlardır: 1. Konutundan çıkarılmayı ya da evinin yıkılmasını önlemek amacıyla yargı yollarına başvurabilmek. 2. Yargı yoluyla tazminat isteminde bulunabilmek. 3. Kira miktarı, evin bakımı, ailenin etnik kökeni gibi nedenlerle ev sahiplerince uygulanan

yasaya aykırı eylemlere karşı başvuruda bulunmak. 4. Ayrımcılık karşısında başvuruda bulunabilmek. 5. Ev sahiplerinden şikayetçi olabilmek. 6. Evsizlerin sayısının önemli ölçüde artmış olması durumunda “yurttaş davaları” (class action suits) açma olanağından yararlanabilmek.

3.5. Yoksulluk ve Evsizlik

Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) Sosyal Bilimler Sözlüğü'nde, yoksulluk, ekonomik anlamda şöyle tanımlanmış: “En az yeterli yaşam düzeyinin temel öğelerinden olan barınma koşullarının, kimi toplum kesimleri için elverişsiz olması sonucunda, bu kesimlerin barınma gereksinmelerinin, insan onuruna yaraşır bir biçimde karşılanamaması; yeterli, güveni ve düzenli bir evinin olmaması durumu”. Bu tanım, Ruşen Keleş'in, Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nden alınmıştır.

Evsizlik, mutlak evsizlik ve göreceli evsizlik olarak ikiye ayrılmaktadır. Bir konuttan ya da bir evin herhangi bir bölümünden yararlanma olanağından yoksun olma durumuna mutlak evsizlik deniliyor. Göreceli evsizlik ise, “bir barınağı olduğu halde, evi olmama durumunu” anlatmaktadır. Ev kavramını belirleyen de çoğu kez kültürel koşullardır.

Gecekondu, ülkemizde, devletin, altından kalkamadığı konut sorununun yoksul vatandaşların kendileri tarafından çözüm yöntemi olmuştur. Böylece, hem konut inşaatında emek maliyeti azalmış, hem gecekondu yapım süreci işsizlik sorununa ve gizli işsizliğe bir ölçüde çözüm oluşturmuş, hem de kırsal alanlardan kentlere göçün devlete yükleyeceği harcamaların boyutları küçülürmüştür. TOKİ bile, serbest piyasa koşullarında konut edinemeyenlerin desteklenmesi amacıyla yaptığı uygulamalarda, yapılan konutların % 60'ını dar ve orta gelirliyle ayırırken, yoksulların

bu pastadan aldıkları payın oranı %11'i geçmemektedir. Yapılması gereken, orta sınıflar için yapılan konutlardan elde edilen kaynaklardan yararlanarak yoksulların barınma sorunlarının çözümüne çalışmak olmalıdır.

TOKİ, yoksulların konut gereksinimleri üzerinde yoğunlaşması gereken bir kurum olduğu halde, uzun yıllar, "hasılat paylaşımı" gibi tuhaf adlar altında, lüks konut yapımını gündeminden düşürmeyerek, ekonomideki "fırsat maliyeti" kavramını görmezden gelmiştir. Bir başka deyişle, lüks konuta harcanan kaynaklar, yoksulun ve evsizin gereksinimlerine odaklanmamış olmanın topluma maliyetini yükseltmiştir.

6. Sonuç

Konutun temel insan haklarından bir olduğuna ilişkin düşünce artık herkesçe benimsenmiş durumdadır. Ne yazık ki, bu hakkın temel dayanağı olan hukuksal belgelerde yer alan ilkeler, az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, birçok yerlerde uygulama olanağı bulamıyor. Konuta ve kentsel topraklara kamusal hizmet öğeleri gözüyle değil de, kazanç (rant) aracı olarak bakılması sonucunda, toplumun yoksul kesimlerinin barınma hakları fiilen yok sayılabilmektedir.

Toplumda dar gelirliler ve yoksul kesimlerin ve evsiz barksız olanların da var olduğunu göz ardı eden, tüm kentsel ve çevresel değerleri paraya çevirmekte kararlı olan küreselleşmeci, neoliberal politikalar, konut hakkının yok sayılmasıyla sonuçlanmaktadır. İnsan hakkı olarak konut hakkının önündeki engellerin ortadan kaldırılması, her ülkede demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla yerleştirilmiş olmasının yanı sıra, gerçek anlamda bir hukuk devleti ve insan haklarına saygılı bir sosyal devlet durumuna gelmiş olmaya çok yakından bağlıdır. Bu değerleri halkın büyük bir çoğun-

luğunun benimsemesinde, devletin bütün kurumlarına önemli görevler düşmektedir.

Kaynakça

- Ersoy, M. & Keskinok, Ç. (Der.) (2022). *Kentsel Rantlar, Planlama ve Kamu Yararı*, İmge Yayınları, Ankara.
- Keleş, R. Y. (2022). *Kentleşme Politikası* (19. Baskı). İmge Yayınları, Ankara.
- Keleş, R. Y. (1988). Dar Gelirli Kentliler İçin Bir Konut Edindirme Yöntemi: Evini Yapana Yardım. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43(01).
- Keleş, R. Y. (1967). *Sosyal Konut Politikası ve Kooperatifiçilik İlkeleri Açısından Türkiye'de Konut Kooperatifleri*. İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Keleş, R. Y. (2009). İnsan Hakkı Olarak Konut, *Konut Sempozyumu*, Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, 3-4 Aralık 2009.
- Keleş, R. Y. (1966). Sosyal Konut Politikası Kavramı Üzerinde Bir Deneme ve Türkiye de Sosyal Konut Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 21(02).
- Keleş, R.Y. (2023). *Territorial Governance and Environmental Protection, Vol. I*. Cappadocia University Press, Ürgüp, 2023.
- Keleş, R.Y, Erbay, Y. & Görmez, K. (2022). *Kentsel Dönüşümden Kentsel Ranta* (2. Baskı). İmge Yayınları, Ankara.
- Payne, G. (2022). *Somewhere to Live: Rising to the global urban land and housing challenge*, Practical Action Publishing, Warwieckshire.
- Sari, Ö. B. Ö., Khurami, E. A., & Uzun, N. (Eds.). (2022). *Housing in Turkey: Policy, Planning, Practice*. Routledge.